

THEOLOGIA BIBLICA

Fritz Beke Éva*

Komárom

H. V. Morton: *Pál apostol nyomában*

Egy újságíró teológiai fejtegetései

H. V. Morton: In the Steps of St. Paul. Theological Reflections of a Journalist. Abstract

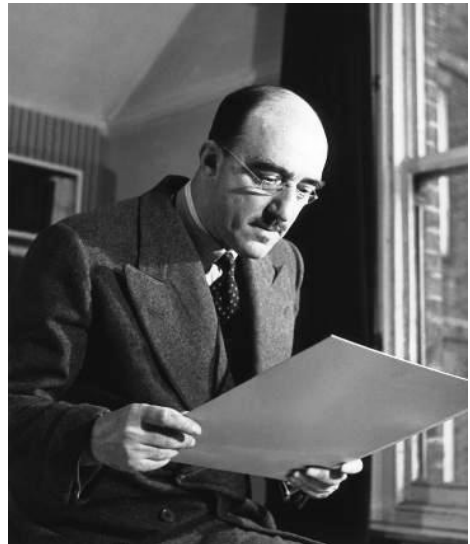
H. V. Morton followed the route of St. Paul's travels and visited the ruins of the cities in the southern region of Galatia, which had been uncovered during the last years of the 19th century. The aim of this paper is to present Morton's arguments by analyzing both their weak and strong points.

Keywords: New Testament, Paul's mission travels, theories concerning Northern and Southern Galatia.

Pál apostol életét és missziós tevékenységét számos tudományos mű dolgozta fel, és voltak olyan merész, vállalkozó szellemű keresztyén utazók is – és nemcsak teológusok –, akik végigjárták azt az utat, amelyről Az apostolok cselekedetei és Pál levelei tudósítanak. Ezek közé tartozott az angol származású újságíró, H. V. Morton is, aki elsősorban saját hazájával ismertette meg az olvasókat, de a 20. század harmincas éveiben bejárta Pál apostol missziós útjainak helyszíneit is.

H. V. Morton:¹ *Pál apostol nyomában* című útleírásának második, magyar nyelvű kiadása 1986-ban jelent meg Budapesten, a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya gondozásában, az eredeti, angol nyelvű változat megjelenésének 50. évfordulója alkalmából.

Morton Angliában született 1892-ben. Apja angol újságíró volt, anyja pedig skót származású hívő asszony, aki a szegények támogatásában buzgólkodott: gyakran látta vendégül a szegény sorból származó gyermekeket, a járőröző rendőrök az ő segítségét vették igénybe, amikor próbálkozásai csődöt mondtak egy-egy elmérgesedett családi vita elsimításában. Morton 17 évesen kezdett újságírással foglalkozni. 1923-ban már Londonban dolgozott, amikor megbíz-

Henry Volla Morton (1892–1979)

* Fritz Beke Éva (sz. 1958) másodéves doktorandus hallgató a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán. Doktori disszertációját (*János evangéliumának szerkezete a modern kutatások fényében*) Dr. Bándy György professzor irányításával írja.

¹ *Journalist and Travel Writer. H. V. Morton.* <http://www.tameside.gov.uk/blueplaque/hvmorton>.

ták azzal, hogy tudósítást készítsen Tutankhamon sírjának felfedezéséről. Ez a tudósítás tette őt igazán ismertté.

Első ismeretterjesztő írásai Londont mutatták be. (1925 és 1927 között hét olyan könyv jelent meg, amely Londont, nevezetességeit és a benne zajló életet mutatta be.) Morton Londont bemutató leírásai annyira hűen tükrözik a korabeli város életét, hogy az 1920-as évek Londonját bemutató írók és filmkészítők mind a mai napig az ő feljegyzéseit használják forrásanyagként. Ezt követően gyalogszerrel járta be Angliát. Útleírásaiban ismertette meg a szigetország nevezetességeit. Kenneth Fields (*This England Magazine*, Winter 1991) ezt írja róla:

„Írásai az újságírói fegyelem és a szülőföldjét szerető költői szív ötvözete. Érdeklődést tanúsított az élet minden területe iránt.”²

Ötven, különböző országot bemutató útleírása³ jelent meg. Az 1934-ben kiadott *A teremő nyomában* (*In the Steps of the Master*) című, a Szentföldről szóló tudósítása révén nemzetközi hírnévre tett szert. A bibliai tájakat bemutató útleírásai közül az 1936-ban kiadott *Pál apostol nyomában* (*In the Steps of St. Paul*) című könyv volt a második. 1979-ben bekövetkezett haláláig ezt több hasonló témájú útbeszámoló követte: *Through Lands of the Bible* (1938); *Women in the Bibel* (1940); *Travels in Palestine and Syria* (1944); *In the Steps of Jesus* (1953); *This is The Holy Land* (1961); *In Search of The Holy Land* (1979).⁴

A magyar nyelven megjelent *Pál apostol nyomában* című útleírása az apostol missziós útjainak útvonalát követi. A könyv végén álló függelékfejezetben (*Pál apostol élete eseményeinek időrendje*)⁵ arról ír, hogy nehéz beazonosítani az apostol életének egyes állomásait. Bár ApCsel 18,11; 20,31 (Pál Korinthusban másfél, Efézusban pedig három évet időzött) és a Gal 1,18; 2,1 (mennyi idő telt el két esemény között) támpontokat nyújtanak ezekhez, a kutatók véleményei sok esetben eltérnek egymástól az események pontos idejét illetően. Viszont rendelkezésünkre áll egy konkrét időpont, amelyről Morton a következőket írja:

„Egy biztos dátumot mégis pontosan megállapíthatunk egy Delfiben nemrégiben talált fedőlappól, amely közli, hogy az a Gallio, aki előtt megjelent Pál Korinthusban, 51–52-ben volt Achaia prokonzulja. Pál megtéréését különböző időpontokra teszik 30 és 35 között. Ezt egy hosszú időszak (12–17 év) követte, s erről alig van valami értesülésünk azon kívül, hogy 2–3 évet Damaszkuszban, vagy annak közelében töltött, s közben ellátogatott Arábiába, majd a következő esztendőkből a cilíciai Tarsusban és a szíriai Antiochiában volt.”⁶

Morton nézetei a Galatákhöz írt levélről

Morton ezt írja a Galatákhöz írt levél keletkezéséről:

„A Galácia nevű római tartományhoz (Kisázsia) tartoztak a pisidiai Antiochia, Ikonium, Lystra, és Derbe városok, amelyeket első missziói útjukon keresett fel

² *Journalist and Travel Writer*. H. V. Morton. <http://www.tameside.gov.uk/blueplaque/hvmorton>.

³ H. V. Morton. <http://hvmorton.yolasite.com>.

⁴ Uo.

⁵ Morton, H. V.: *Pál apostol nyomában*. Fordította: Dr. Manno Sándorné, szül. Kilián Magdolna. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1986.

⁶ Morton, H. V.: *i. m.* 547.

Pál és Barnabás. Valószínű, hogy e területek keresztyéneikhez íródott ez a levél. Megírására az adott okot, hogy szembe kellett szállnia bizonyos judaista misszionáriusok tanításával, akik az apostolok távozása után megkísérelték megingatni Pál apostoli tekintélyét és elferdíteni tanítását. Sok vita folyt a levél pontos dátumáról. Pál valószínűleg 53–55 között írta ezt a levelet.”⁷

Az útleírás hatodik fejezetében Morton azt jegyzi le, miként kereste fel a hajdani galáciai városok romjait. Leírja a városok fekvését és azt, hogy azokban a 19. század végén milyen eredményekre jutottak a régészeti feltárások, a leletek alapján a városok hajdani lakosságának összetételéről is tudósít, és az ApCsel oda illő részeivel teszi érdekesebbé az elbeszélést.

Morton élményei a dél-galáciai városokban

A pizidiai Antiókhia Galácia tartomány katonai fővárosa volt. Amikor Pál és Barnabás első alkalommal érkezett oda, már kb. 50 éve a Római Birodalomhoz tartozott. Szeleukosz Nicator (Kr. e 312–280) 16 olyan települést létesített, amelynek mindegyikét apja tiszteletére nevezte el Antiókhíának. A városba Augustus császár telepítette a *Legio quinta Alaudae*⁸ veteránjait, éspedig azzal a szándékkal, hogy a galáciai fennsíkon a római jogrendet honosítsa meg; ugyanis ezen a vidéken rengeteg rabló (λησταί, illetve latinul: *latro*) portyázott abban az időben.⁹ A város vezetése kiszolgált katonák kezében volt, akik a rómainál is rómaibbnak vallották magukat. A hivatalos nyelv a latin volt és a város igazgatása is a római mintát követte. A város lakosságának intelligens rétegét görögök alkották, a kereskedők zömét még a görög időkben betelepedett zsidóság tette ki, akikre nagyon is jellemző volt a mondás: „a kereskedelem a zászlót követi”.¹⁰

Amikor Pál és Barnabás Antiókhíába érkezett, arra a következtetésre juthatott a szobrokra vésett latin feliratok láttán, hogy eddigi útjuk során még sosem voltak ilyen közel Rómához, mint ebben a városban. Először a helyi zsidóság központját, a zsinagógát keresték fel, ahol szívesen fogadták őket. Két szombatot tanítottak a zsinagógában, de a zsidóság vezetői, akik bizonyonnyal a Róma-barát politika hívei voltak – irigységtől hajtva –, fellázították ellenük az istenfélő asszonyokat. Ezek aztán rávették befolyásos férjeiket, hogy úzzék el a misszionáriusokat, mert – úgymond – istenkáromló tanokat hirdetnek. Pál és Barnabás így válaszolt a váddal szemben: *Először nektek kellett hirdetniünk Isten ígését, mivel azonban ti elutasítjátok, és nem tartjátok magatokat méltónak az örök életre, íme, a pogányokhoz fordulunk.* (ApCsel 13,46)¹¹ Ez a döntés igen lényeges lett a keresztyénség továbbterjedése tekintetében. Ettől kezdve az evangélium már nemcsak a zsinagógák falai között hangzott, hanem tág tér nyílt meg előtte.

Jézus halála és feltámadása után a következő városok, illetve események határozták meg a korai keresztyénség életét: Jeruzsálem, ahol István vértanúságot szenvedett;

⁷ Morton, H. V.: *i. m.* 449–450.

⁸ „Ezt a légiót Julius Caesar hívta életre Galliában, s az ezred zászlajára jelvényként a pacsirtát tűzték.” Morton, H. V.: *i. m.* 245.

⁹ Vö. Martin Hengel: *Die Zeloten. Untersuchungen zur Jüdischen Freiheitsbewegungen in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr.* Leiden/Köln 1961, 26–28. Pál apostol ilyen rablók miatti veszedelemre hivatkozik 2Kor 11,26-ban: κινδύνους ληστών.

¹⁰ Morton, H. V.: *i. m.* 246.

¹¹ A bibliai idézetek forrása: Biblia. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2000.

Damaszkusz, ahol Pál megkeresztelkedett; Cezárea, ahol Péter megkeresztelte az első pogányt; a szíriai Antiókhia, ahol megalakult az első missziós gyülekezet; a pizidiai Antiókhia, ahol megnyílt az út a pogány világ felé. ApCsel 13,50–52 és a 14,16 arról tudósít, hogy Pálnak és Barnabásnak menekülnie kellett a pizidiai Antiókhiaiból, majd ezt követően Ikóniumból is, és hogy mi volt missziós útjuk következő állomása.

A pizidiai Antiókhia feltáratlan maradt a török hódoltság miatt. Francis Vyvyan Jago Arundell, szmirnai angol káplán, aki nagy érdeklődést tanúsított a régészet és a keleti tudományok iránt, 1833-ban járta be Törökországot és rábukkant az egykor virágzó nagyváros romjaira. Ezzel a nagyszabású felfedezéssel jelentősen hozzájárult a környékbeli romok beazonosításához. Az egykor gazdag város minden bizonnyal a többi ókori városokhoz hasonlóan vált lakatlanná: az egyre jobban előrenyomuló barbár törzsek tönkretették a város vízvezetékét, a lakosságot megtizedelték, egy ideig a romok között táboroztak, majd odébbálltak, magukkal hurcolva a rabul ejtett lakosokat. A város épületeinek tetőzetei beszakadtak, falaik lassan leomlottak és minden az enyészeté lett. A forró éghajlat miatt ugyanilyen sorsra juthattak a víztől megfosztott nagyvárosok is, mint pl. Efézus, Milétosz, Hieropolisz és Pergamon.

Ikónium kb. 70 mérföldnyire fekszik Antiókhiaától. Ebben a városban a rabbi nem csellel és fondorlattal ment a városatyák nő-rokonai után, és – úgymond – nem duruzsolt a fülükbe, hogy meg kellene szabadulni a két istenkáromló látogatótól. A helybeliek minden új iránt érdeklődést tanúsító, intelligens görögök voltak. Eleinte nagy érdeklődéssel hallgatták a városba érkező két misszionáriust, Pált és Barnabást. A vezetők minden valószínűség szerint nyilvános vitát provokáltak ki, amely oda vezetett, hogy a lakosság két pártra szakadt: egy részük Pál, másik részük pedig a zsidók oldalára állt. Mindez az is sejteti, hogy Ikónium demokratikus görög város volt, nem úgy, mint a pizidiai Antiókhia, ahol a város irányítása római előljáróság kezében volt. Lukács evangélista pontos és részletes tudósítást készített. Ezért – írja Morton – a két város lakosainak reakcióiból olyan világosan lehet következtetni arra, hogy kik is lehetnek valójában, mintha ezt latin vagy görög feliratok hirdették volna.

Érdekességként Morton kitér az ikóniumi Thekla megtérésének történetére. Az ApCsel nem beszél erről, de mégis jelentős emlékeket közöl az apostoli korról. Ez a történet egy ismeretlen kis-ázsiai presbiter feljegyzésében maradt fenn, amely nagy valószínűséggel Kr. u. 2. században keletkezhetett. Ennek a történetnek köszönhető, hogy a korai keresztyének közül Thekla lett az egyik legnépszerűbb görög szent, és hogy tiszteletére Konstantinápolyban és Rómában is építettek templomot. Sir William Ramsay kutatásainak köszönhető, hogy a 20. század harmincas éveiben a tudósok egy része valósnak tekintette Pál és Thekla történetét. Voltak azonban olyanok is, akik olyan elbeszélésnek tekintették, amely hű képet nyújt a korai keresztyének életéről. Bár Ramsay úgy véli, hogy a történet alapgondolata az 1. századból származik és Pál nem is szerepelt az eredeti elbeszélésben, mindazonáltal ez jó forrásműnek bizonyult a késői redaktor számára. Bárki is volt, nagyon jól ismerte az arénákban játszódó események hangulatát. A legenda azzal záródik, hogy Pál folytatja missziós útját, Thekla pedig szülővárosában kezdi hirdetni az evangéliumot.

Pál és Barnabás útja Lisztrába vezetett, ahol barátsággal fogadták őket. Népszerűségük különösen nőtt, amikor Pál meggyógyított egy sántát, aki születésétől fogva nyomorék volt (ApCsel 14,11): *Amikor a sokaság látta, amit Pál tett, líkaóniai nyelven így kiáltottak: „Az istenek jöttek le hozzánk emberi alakban!”* Egyébként ez az egyetlen hely, amely arról tudósít, hogy Pál és Barnabás nem görögül, hanem a bennszülött kis-ázsiai

törzsek nyelvén beszélő lakossággal kerültek kapcsolatba. „De Lisztra népe likaóniai volt, a római kolónia gyülevész népe.”¹²

A bajok akkor kezdődtek, mikor az ikóniumi üldözőik Lisztrába értek, fellázították a lakosokat, akik meg is kövezték Pált. Azt hitték, hogy meghalt, ezért kivonszolták a városból, otthagyták. Figyelemre méltó, hogy milyen könnyű volt fellázítani azokat, akik nem sokkal azelőtt még áldozatot akartak bemutatni az isteneknek vélt misszionáriusoknak.

Lisztrát J. R. Sittlington Sterrett fedezte fel 1885-ben. Megtalált egy oltárkövet, amely az eredeti helyén maradt, s amelyre felvésték mind a város, mind a tartomány nevét: *Gemini Lustra, a Szerencsés, [lévén] Julius gyarmata. [Az oltár] a városi tanács határozatából az isteni Augustus Caesarnak feljájánlvá.*¹³ A város épületeinek kőanyagát a környező települések lakosai hozták el az idők folyamán. A domb, amelyen egykor az ókori város állt, még feltárára vár.

Morton következő állomása Derbé volt. Ez Pál apostol és Barnabás első missziós útjának utolsó állomása. Innen utaztak a szíriai Antiókiába. Derbé városának feltárása 1888-ban kezdődött meg, de a munkálatokkal nem nagyon haladtak előre 1936-ig, Morton ottjártáig.

Morton nem utazott fel az ókori római provincia, Galácia északi területére, ahol a kelta törzsek utódai, a galaták laktak, hanem csak a déli részén fekvő városokat, a pizidiai Antiókiát, Ikoniumot, Lisztrát, Derbét látogatta meg. Úgy vélekedett, hogy Pál apostol nem járt a provincia északi részén:

„A kelta törzsek ezrével nyomultak kelet felé, s Macedónián át portyázva jutottak el Kisázsiaiba. Durva vad harcosok voltak, akik félmeztelenül harcoltak, s kosárpajzsuk szolgált fegyverül [...]. Frígiában telepedtek le, törzsi államformában éltek erősített városokban és falvakban. Egyik fővárosuk Ankara volt, melyet Kemál a modern Törökország fővárosának választott ki.

Arra nincs semmiféle utalás, hogy Pál érintkezésbe került volna ezekkel a galokkal. Ő római és görög városokat keresett fel. Találkozott rómaiakkal, görögökkel, zsidókkal, likaóniaiakkal s frigjiaikkal. Ha valaha is találkozott volna Galácia-beli galokkal, azok olyan férfiakból és nőkből kerültek volna ki, akik elhagyták törzsüket és városlakók lettek. Gyakran hangzott el az a kérdés, miért szólította Pál híveit »galáciabelieknek«? De van-e más szó, amely jobban jellemezhetne egy ilyen népkeveréket? Még ha ezek a hívek csupán frigjiaikra és likaóniaiakra korlátozódtak volna is, akkor sem használhatta volna ezeket a meghatározásokat. Frígia hírhedt volt rabszolgáiról – olyan hírhedt, hogy a »phryx« névvel a rabszolgákat jelölték az egész birodalomban, – Likaónia pedig banditáiról és tolvajairól volt hírhedt. Ha ezeket a szavakat használta volna, annyit jelentett volna, mintha hallgatóságát »rabszolgáknak és rablóknak« nevezte volna. De a galaták elnevezés helyes volt politikailag, mert magába foglalt mindenkit, aki a római uralom alá tartozott, az antiochiai arisztokratától kezdve az ikóniumi kis rabszolgálayokig.”¹⁴

Morton érvelései:

„Arra nincs semmiféle utalás, hogy Pál érintkezésbe került volna ezekkel a galokkal. Ő római és görög városokat keresett fel.”¹⁵

¹² Morton, H. V.: *i. m.* 269.

¹³ Uo. 271.

¹⁴ Uo. 281–282.

¹⁵ Uo. 281.

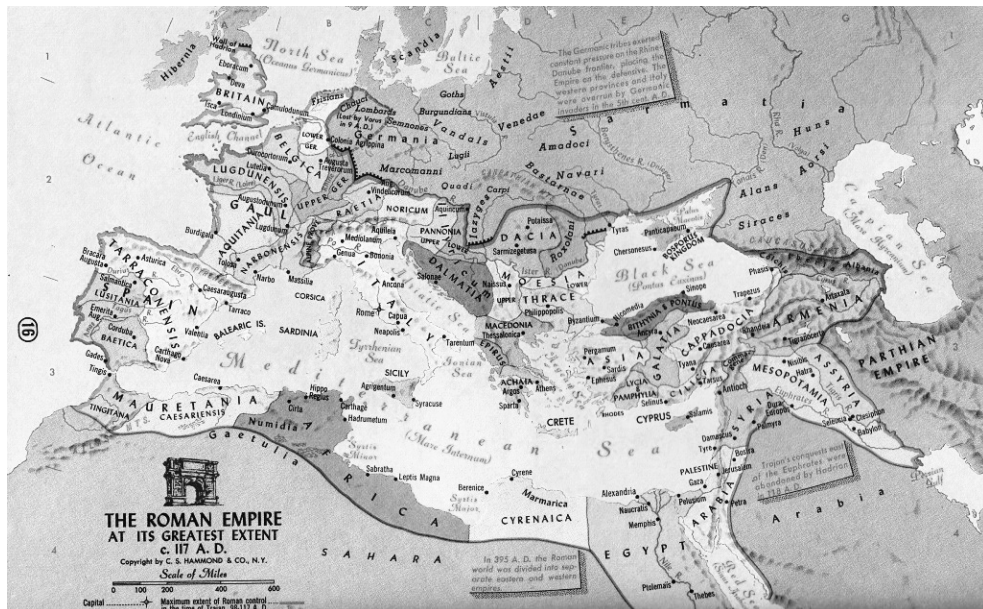
„Találkozott rómaiakkal, görögökkel, zsidókkal, likaóniaiakkal s frigiaiakkal. Ha valaha is találkozott volna Galáciabeli gallokkal, azok olyan férfiakból és nőkből kerültek volna ki, akik elhagyták törzsüket és városlakók lettek.”¹⁶

„A galaták elnevezés helyes volt politikailag, mert magába foglalt mindenkit, aki a római uralom alá tartozott, az antiochiai arisztokratától kezdve az ikóniumi kis rabszolgálayokig.”¹⁷

Érvelései alapján Mortont a dél-galáciai elmélet hívei közé sorolhatjuk be.

Pál apostol korát illetőleg különbséget kell tenni Galácia tartomány és Galácia tájegység között. Ugyanis a Római Birodalom provinciáinak területein különféle nemzeti-szerű és vallású emberek éltek egymás mellett. Az egyes nemzetiségek és népcsoportok nem minden esetben különültek el egymástól, saját nyelvükön beszéltek és vallásait is szabadon gyakorolhatták. Egy-egy kisebb közösségben – a különféle pogány vallások mellett – szép számú hívőserég gyakorolta a „divatos” misztériumvallásokat is. A Római Birodalom keleti részében a zsidóság jelenléte is számottevő volt, többekévbé ragaszkodtak őseik vallásához. Mindezek mellett szépen terjedt a már kialakuló keresztyénség is, különösen a Földközi-tenger partvidékén élő népei között. Ha csak Kis-Ázsiát vesszük figyelembe, akkor elmondható, hogy a nagyvárosokban a görög, római, zsidó lakosság volt túlsúlyban.

Kis-Ázsia provinciái közé tartozott Galácia is. Ez a tartomány a Földközi-tenger és a Fekete-tenger között, Dél-Nyugat-Észak-Kelet irányban húzódott a mai Törökország területén, a Szangariosz folyó felső és a Halüsz folyó középső folyásánál. A tartomány déli részén soknemzetiségű nagyvárosok voltak, az északi részen pedig a Kr. e. 3. században

A Római Birodalom (Vos, H. F.: *Archaeology in Bible lands*, The Moody Bible Institute of Chicago, 1977)

¹⁶ Morton, H. V.: *i. m.* 282.

¹⁷ Uo.

betelepült, kelta törzsekhez tartozó népek leszármazottai éltek, főként három város, Ankyra, Pessimus és Tavium környékén. Pál apostol bejárta a Földközi-tenger déli partvidékét és eljutott az Égei-tenger déli partján fekvő macedón városokig, de érintette Szíriát, és Galácia belső, északabbra fekvő területeit is. Ezt a feltevést támasztják alá az észak-galáciai elmélet híveinek meggyőző érvei.

A Galatákhöz írt levél Pál alkotása. Magán viseli a levélnek mint irodalmi műfajnak összes jellemvonását. Egységes alkotás, tehát nem több iratból állították össze. Stílusán érződik az apostol felháborodottsága, s a kutatók ezzel indokolják azt, hogy a levél elején és végén nem olvashatjuk a szokványos udvariassági formulákat. Noha a szakmai körök egyértelműen Pálnak tulajdonítják a levelet, ez mégis felvet több olyan kérdést, amely felett a kutatók mai napig is vitatkoznak. Ezek a kérdések az alábbi témakörökkel foglalkoznak: Kik a levél igazi címzettei? Mikor keletkezett – a címzettek kilétének függvényében. Mi volt a levél megírásának oka, annak függvényében, hogy kik voltak Pál apostol ellenfelei.

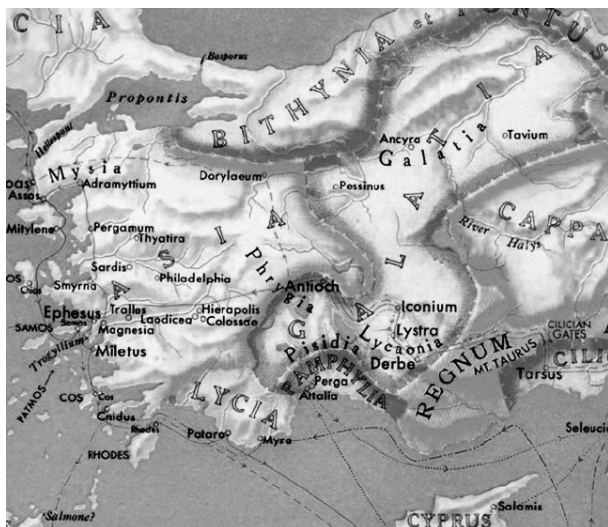
A Galatákhöz írt levél címzettjeiről a 18. századtól kezdve folyik heves vita, és pedig arról, hogy kik is voltak valójában a címzettek. A tartomány északi részén élt kelta törzsek leszármazottai, vagy a tartomány déli részén elterülő nagyvárosok gyülekezetei?

A levél elején rögtön kiderül, hogy a címzettek Galácia gyülekezetei (1,2b). Tehát a levél nem egyetlen, hanem több gyülekezetnek szól, amelyek szoros kapcsolatban álltak egymással. A Gal 1,2b-ben olvasható megszólításon kívül – *Galácia gyülekezeteinek* – ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας – az Újszövetség az alábbi helyeken említi a galáciai gyülekezeteket, illetve Galácia vidékét és lakosait:

Ami a szentek javára folyó gyűjtést illeti, ti is úgy cselekedjete, ahogyan azt Galácia gyülekezeteinek rendeltem. (Περὶ δὲ τῆς λογιᾶς τῆς εἰς τοὺς ἁγίους ὥσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. – 1Kor 16,1)

mert Démász elhagyott engem, mivel ehhez a világhoz ragaszkodott, és elment Thesszalonikába, Kreszensz pedig Galáciába, Titusz meg Dalmáciába. (Δημάς γάρ με ἐγκατέλιπεν ἀγαπῆσας τὸν νῦν αἰῶνα καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονικίην, Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Τίτος εἰς Δαλματίαν. – 2Tim 4,10)

Péter, Jézus apostola, Pontusz, Galácia, Kappadócia, Ázsia és Bitínia szőrványában élő jövevényeknek, akik ki vannak választva. (Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας καὶ Βιθυνίας – 1Pt 1,1)

Galácia térképe Pál korában
(www.ujexodus.hu/index.php?cikk=732)

Azután átmentek Frígia, és Galácia földjén, mivel a Szentlélek nem engedte nekik, hogy hirdessék az igét Azsziában. (Διήλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ. – ApCsel 16,6)

Ott időzött egy darabig, majd útra kelt, sorra végigjárta Galácia vidékét és Frígiát, erősítve valamennyi tanítványt. (Καὶ ποιήσας χρόνον τινα ἐξήλθεν διερχόμενος καθέξης τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς. – ApCsel 18,23)

E két utóbbi helyen Galácia jelzőként olvasható. A következő helyen a megszólítás Galácia lakóira vonatkozik:

Ó, esztelen Galaták, ki igéztet meg titeket, akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust, mintha közöttetek feszítették volna meg? (Ἐάνθρωποι Γαλάται, τίς ἡμᾶς ἐβάσκαυεν, οἷς κατ’ ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐσταυρωμένος; – Gal 3,1.)

A többi páli levél címzettje egy-egy gyülekezet. A mi esetünkben azonban *Galácia gyülekezetei*, amint azt előbb is említettük, több, Pál apostol által alapított gyülekezetről van szó, ahol már többször is járt, a levélírás előtt legalább két alkalommal. Ezt a feltételezést a Gal 4,13-mal is alátámaszthatjuk:

Hiszen tudjátok, hogy első alkalommal testi erőtlenségemben hirdettem nektek az evangéliumot – οἴδατε δὲ ὅτι δι’ ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον.

Ez az idézetet arra utal, hogy Pál legelőször betegsége miatt kényszerült hosszabb időt eltölteni a galatáknál. A *πρότερον* jelenthet egy korábbi időpontot, hogy Pál *egykor* már járt a galatáknál; de jelentheti azt is, hogy *először, első alkalommal*. Pál nem részletezi a betegségét; de mindenesetre kicseng a sorokból, hogy ebben a kényszerpihenőben Isten akaratát látta. Ezt követően később is meglátogatta őket, amikor még mindent rendben talált, és ezután történt valami, aminek következtében hamar átpártoltak valami más evangéliumhoz. Az efeletti csodálkozásának ad hangot Gal 1,6-ban:

Csodálkozom, hogy attól aki Krisztus kegyelme által hívott el titeket, ilyen hamar más evangéliumhoz pártoltok; (Θαυμάζω ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς ἐν χάριτι [Χριστοῦ] εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον.)

Igencsak lesújtó hírek érkeztek a gyülekezetekről, a hamis testvérek hatékony munkálkodásairól, akik Pál látogatása után jelentek meg a gyülekezetben. Ők is „az evangéliumot” hirdették, de az üdvösség eléréshez feltételeket szabtak, a körülmétélést, a szombat- és más ünnepnap megtartását, vagyis az Izrael kultikus közösségébe való felvétel követelményeit. Ezek a magukat keresztyéneknek tartó jövevények nagyon jól hirdethették tanaikat, s mivel a fiatal galáciai gyülekezetek még buzgóbb keresztyénekké akartak válni, már-már hajlottak is az újonnan érkezett misszionáriusok által hirdetett tanításokra.

Ezek a tanítások ösztönözték arra Pál apostolt, hogy alaposan átgondolja tanítását. Elmékedése oda vezetett, hogy az üdvösséget nem lehet az emberi cselekvés függvényévé tenni, hiszen saját példája sem ezt mutatta. Ugyanis a damaszkuszi úton, amikor megtért, azt megtapasztalta, hogy az üdvösség előbb van, mint az abból származó cselekedetek. Az evangélium igazsága abban lett nyilvánvaló, hogy a keresztyén testvérek

körülmetélés nélkül fogadták közösségükbe a pogányokat,¹⁸ ahogyan azt Pál Gal 2,3–4-ban is írja: *még a velem lévő Tituszt, aki görög volt, sem kényszerítette senki arra, hogy körülmetélkedjék, még a befurakodott áldestvérek kedvéért sem, akik csak azért férköztek be kö-zénk, hogy kikémléjék szabadságunkat, amelyeket Krisztus Jézusban kaptunk, és így szolgálá-vá te-gyenek minket.*

Dél-galáciai elmélet

A témát elsőként Joh. Joachim Schmidt (*Praelusio autumnalis de Galatis ad quos Paulus litteras misit*, 1748) vetette fel, és követőkre talált Ramsay, Zahn, Michaelis (óvatos for-mában) és a római katolikus Weber személyében.¹⁹ A dél-galáciai elmélet híveit a tar-tomány elnevezéshez ragaszkodó kutatóknak is szokták nevezni. Úgy, ahogy Morton is érvelt, a címzetek szerintük is Galácia tartománynak a déli részén fekvő nagyváro-sok gyülekezetei lehettek. Állításukat a következő érvekkel támasztják alá:

1. „Pál a missziós munkát mindig a zsinagógákban kezdte.”²⁰ Zsinagógák és görög-ül beszélő zsidók viszont csak a tartomány déli részén voltak. *Ellenérv:* a Gal 4,13–14 szerint Pál beteg lett, és hosszabb kényszerszünetet kellett tartania. Ezalatt „misszio-nálta a galatákat. Több gyülekezet jött létre pogány-keresztény tagokkal. Gal 4,8; 5,21; 6,12;”²¹ és a galáciai gyülekezetek „a véletlen gyermekei”, amelyeket „kizárólag megtért pogányok alkották.”²²

2. A tartomány északi részén élő galaták nem tudtak görögül, így Pált nem érthet-ték. *Ellenérv:* „Pál idejében már Galácia északi része is hellenizálva volt.”²³

3. Az ApCsel 14,19-ben leírt „lysztrai megkövezése, amelyet szerencsésen átélt”²⁴ az a kényszerpihenő lehetett, amely alatt létrejöttek a galáciai gyülekezetek. *Ellenérv:* ez az esemény viszont nem tekinthető az előző pontban említett betegségnek, illetve kényszerpihenőnek.

4. „Pál a levélben a zsidók, illetve a judaisták felé is fordul, akik jelenlétét inkább délen lehet feltételezni. A levél »érvelése feltételezi az Ószövetség ismeretét, amit csak az egykori zsidóktól lehet elvárni.«”²⁵ *Ellenérv:* „A palesztinai és a szórványzsidóság kö-zött állandó kapcsolat volt, és nagyon jól elképzelhető, hogy zsidók Galácia tájegység-eiben is voltak.”²⁶

5. A judaista tévántitók előfordulása inkább a déli részre jellemző, hiszen a gyüle-kezetek a fő útvonal mellett voltak.

6. „Pál Gal 2,5-ben megemlíti, hogy ezért harcolt: *az evangélium igazsága megmaradjon szá-motokra.* Ez utalás lehet a jeruzsálemi apostoli gyűlésre (ApCsel 15,6 köv.), amelynek

¹⁸ Vö: Schweizer, E.: *Teológiai bevezetés az Újszövetségbe.* Kálvin Kiadó, Budapest 2004, 73.

¹⁹ Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés.* Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 2000, 240.

²⁰ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe.* Selye János Egyetem, Komárom 2008, 98.

²¹ Ravasz László: *Az Újszövetség magyarázata.* II. kötet. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtó-osztálya, Budapest 1991, 24.

²² Schenke, H. M. – Fischer, K. M.: *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments.* Band I. EVA, Berlin 1978, 79. Idézi Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 98.

²³ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 99.

²⁴ Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés* 241.

²⁵ Ábel, F.: *Úvod do Novej zmluvy.* Vyadavateľstvo Uiverzita Komenského, Bratislava 2009, 138. Idézi Bándy György: *A Galatákhoz írt levél magyarázata.* Selye János Egyetem, Komárom 2010, 13.

²⁶ Gábríš, K.: *List apoštola Pavla Galatským.* Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1950, 15. Idézi Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 98.

idejében még csak a dél-galáciai gyülekezetek léteztek.²⁷ *Ellenérv:* ez a küzdelem minden pogányból lett keresztyén érdekéért folyt, tehát a „számotokra” kifejezés minden keresztyénre vonatkozott.

7. Pál a tartományok hivatalos neveit használta leveleiben. Ez alól a Gal 1,21 sem kivétel, ahol Szíria és Cilícia tartománynevek szerepelnek. *Ellenérv:* először – akkor miért írja Pál Gal 3,1-ben a „Ti ostoba galaták” megszólítást, amely semmiképpen sem vonatkozhat az egész tartományra, illetve annak lakosságára;²⁸ másodsor, hogy Galácia az ApCsel 16,6-ban és a 18,23-ban vidéket (χωρα) jelent, tehát nem tartományt.²⁹

8. „Az ApCsel 20,4-ben fel vannak sorolva a Jeruzsálembé szánt adományt kísérő személyek. Ezek között nincsenek megemlítve az észak-galáciai gyülekezetek képviselői, pedig 1Kor 16,1 szerint Galáciában is folyt gyűjtés. Dél-galáciai kísérőkről viszont tud ez a beszámoló: Gájusz és Timóteus. *Ellenérv:* hiányoznak az akhájai kísérők nevei is, pedig ilyenek kétségtelenül voltak, úgyhogy a galáciai nevek hiánya nem bizonyít semmit.³⁰

9. Az ApCsel 16,6 csak galáciai utazásról tudósít, és szó sincs missziós munkáról. *Ellenérv:* az ApCsel-ben nem olvasunk Pál betegségéről és az ebből adódó kényszerpihenőről sem.

10. A Gal 2,1.9 és 13 szerint Barnabás ismert személy. Köztudott azonban, hogy ő csak az első missziós úton volt Pál munkatársa. *Ellenérv:* „Pál Pétert is említi, pedig ő sem járt Galáciában.”³¹

Morton így látta a Galatákhoz írt levél keletkezésének okait:

„Pál akkor írta levelét, amikor távol volt Galáciától, s egy időre távol híveitől [...] a régi júdeaiak szembe fordultak az apostoloknak a pogányokkal szemben tanúsított magatartásával. Ők a keresztyénséget a zsinagógán belül akarták tartani, s így a zsidó vallás egyik ágazatává visszaszorítani. Ezért ravasz ügyvédek³² küldtek Galáciába Pál megtért pogány hívei közé, akik azt állították, hogy Pál nem igazi apostol, s hogy az ő magatartása a keresztyénség irányában hamis. Úgy látszik, ügyesen érveltek a pogányok előtt. A római törvények szerint a zsidók ugyanis védettek voltak. Az egész birodalom minden idegen városában úgy tekintették őket, mint akik a »városon belül a zsidó királysághoz tartoznak«. Hieronymus azt mondja, hogy minden körülmélt embert zsidónak tartottak a rómaiak, s ezeket az állam védelemben részesítette. De Pál keresztyénné lett pogányai sem zsidók, sem pogányok nem voltak. Valahol a kettő között szerepeltek. Ezért Pál ellenfelei azzal érvelhettek, hogy mennyivel bölcsebb volna elfogadni a mózesi törvényeket és a körülmetélést, s hozzátartozni egy védett, különféle jogokkal felruházott társadalomhoz. S bizonyosságul ezek a judaizálók a Júdeában élő főapostolokon mutathattak rá, akik hittek ugyan Krisztusban, de mégis megtartották Mózes törvényeit. [...] Elsősorban nem teológus volt Pál, hanem magányos misszionárius, aki a pogányság sötétségén vágta magát keresz-

²⁷ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 98.

²⁸ Tichý, L.: *Úvod do Nového zákona*. MCM, Olomouc 1992, 83.

²⁹ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 98.

³⁰ Uo. 98–99.

³¹ Uo. 99.

³² Ha figyelembe vesszük a szöveg kontextusát, a „ravasz ügyvédek” nem a legmegfelelőbb kifejezés ebben az összefüggésben. A judaisták inkább ravasz misszionáriusokat küldhettek a megtért galaták közé, hogy meggyőzzék őket saját igazuk felől és aláássák Pál apostoli tekintélyét.

tül, akiknek még nem állt rendelkezésére az evangélium. De nem is igényelt ilyen vezetést. Neki a szívében volt a megíratlan evangélium. »Nem én, hanem a bennem élő Krisztus.« Ez a gondolat Pál életének kulcsa. A Galatákhoz írt levélét önéletrajzzal kezdi, hogy megcáfolja ellenfeleit, akik tekintélyét nyirbálták.»³³

Morton a fentiekben azt fejt ki, hogy kik lehettek Pál apostol ellenfelei. Kik is voltak valójában a judaisták, akik alá akarták ásni az apostol tekintélyét? Pál ezért kezdi így a levelet: *Pál apostol, aki nem emberektől, nem is emberek által kapta elhívását, hanem Jézus Krisztus által, és az Atya Isten által, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül.* (Gal 1,1)

Marxsen olyan szélsőséges nézetre jutott, hogy Pál nem a Galáciában tevékenykedő ellenfeleivel küzd, hanem saját fantáziájának szüleményével.³⁴ W. Schmithals a judaista gnózis képviselőiben látta az ellenfelek kilétét, W. Lutgert szerint pedig a spiritualisták és judaisták soraiban kell az ellenfeleket keresni.³⁵ Kik is voltak ezek a judaisták?

Pál a zsidókeresztyének egy csoportjáról így ír a Gal 2,12-ben: *Mielőtt ugyanis odajöttek néhányan Jakabtól, együtt evett a pogányokkal. Amikor pedig azok megérkeztek, visszahúzódtott és elkülönült, mert félt a zsidó származású testvérektől.* Ők abba a csoportba tartozhattak akikről az ApCsel 15,5 így ír: *Előálltak azonban néhányan, akik a farizeusok pártjából lettek hívőkké, és azt mondták, hogy körül kell metélni azokat, és meg kell parancsolni nekik, hogy tartsák meg Mózes törvényét.* Tehát nem lehet keresztyénné az, aki nem metélkedik körül és eltér egyéb zsidó vallási szokásoktól:

De amikor láttam, hogy nem az evangélium igazságának megfelelő egyenes úton járnak, mindnyájuk előtt ezt mondtam Kéfásnak: „Ha te zsidó létedre pogány módra és nem zsidó módra élsz, hogyan kényszerítheted a pogányokat, hogy zsidó szokás szerint éljenek?” (ἀλλ’ ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων· εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων ἔθνικῶς καὶ οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς ζῆς, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν; – Gal 2,14)

Erre az igeversre épül a judaistáknak nevezett csoport feltételezése, és pedig a ἰουδαΐζειν ige alapján.

Az észak-galáciai elmélet

Pál apostol a második missziós útján alapította Galácia északi részének gyülekezeit (ApCsel 16,6; 18,23). Azok a kutatók, akik az észak-galáciai elmélet hívei, és ragaszkodnak ahhoz, hogy a földrajzi megnevezés tájegységet jelöl,³⁶ úgy gondolják, hogy a levél címzettei a tartomány északi részén élő galata etnikum.

A galaták, akiknek neve a *kelták* későbbi megnevezése,³⁷ a tektoszág, a tolistobog és a trokmer törzsek leszármazottai voltak. Őseik Galliából vándoroltak ki a Kr. e. 6. századtól, és Macedónián át jutottak el Kis-Ázsiáig: Kr. e. 278-ban, Bitínia királynak, Nikodémosznak hívására költöztek át Kis-Ázsiába. Végigdúlták az egész területet, míg végül is I. Attalosz legyőzte (Kr. e. 240–230) és a szó szoros értelmében arra

³³ Morton, H. V.: *i. m.* 282–283.

³⁴ Schenke, H. M. – Fischer, K. M. véleményét idézi Bándy György: *A Galatákhoz írt levél magyarázata* 15.

³⁵ Vö. Ábel, F.: *i. m.* 139.

³⁶ Budai Gergely – Herczeg Pál: *Az Újszövetség története*. Harmadik kiadás. Kálvin Kiadó, Budapest 1994, 43.

³⁷ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 96.

kényszerítette őket, hogy telepedjenek le az országban. Egy pergamoni oltárkövön a galata harcosokat titánként ábrázolták, akik ellen éppen az olümposzi istenek harcolnak.³⁸

A galaták által lakott terület Kr. e. a 2. századtól lett a Római Birodalom részévé, de az ott élők meghagyhatták saját önkormányzatukat, majd Kr. e. 166-ban autonómiát kaptak a szenátustól. A harmadik mithrodatesi háborúban a rómaiak szövetségeseként harcoltak, és ennek fejében utolsó fejedelmük, Deiotaurus királyi címet kapott Kr. e. 44-ben. „Az utolsó király, Amyntasz Kr. e. 25-ben az egész országot Rómára testálta. Róma aztán provinciát alkotott belőle, amelyhez hozzákapcsolta a környékbeli, inkább déli tartományok egyes részeit.”³⁹ Ekkor már Lykaonián⁴⁰ (Ikonium, Lisztra, Derbe), Pamphilián és Kilikián kívül Iszaura és Paphlagónia is a tartományhoz tartozott, és Augustus Galáciának nevezte el az egész provinciát. A római helytartó székhelye Anküra (a mai Ankara) volt. Galácia még sokáig megőrizte nemzeti vonásait, mert itt még Hieronymosz idejében (340–420) is a kelta nyelvet használták. Ekkor már csak az északi területek alkották a tartományt, a déli részeket leválasztották róla.

Az észak-galáciai elmélet képviselői: Oepke, Schlier, Feine-Behm, Gábriš. Knopf, Wikenhauser eldöntetlenül hagyja a kérdést. Az észak-galáciai elméletük melletti érvek a következők:

1. „A görög kultúrájának vannak nyomai a régi galata vidéken, így Lykaoniában is, pedig itt beszélték az ősi nyelvet is. (ApCsel 14,11)”⁴¹

2. Pál apostol nem használja következetesen a római provinciák neveit – a Gal 1,17-ben Arábiát említi. A rómaiak nem így nevezték a nabateus területet. Ezután a Gal 1,21-ben Szíriát említi, „ami megint nem a római provincia egésze, hanem a szeleukida időben így nevezett terület”.⁴²

3. „Pál a saját nyelvükön beszélő pisídiákat és lykaoniaiakat (ApCsel 14,11) nem szólította volna levelében galatáknak, mint ahogyan ezt Gal 3,1-ben teszi”⁴³ *Ellenérv:* „Pál a római provinciák hivatalos neveit használja (pl. Akhája, Macedónia).”⁴⁴

4. „Az Apostolok cselekedeteiben, amely részletesen leírja Pál első missziós útját, nincs szó arról, hogy Pál beteg lett volna (vö. Gal 4,13).” *Ellenérv:* „Betegségről nincs szó az Apostolok cselekedeteiben a második missziós út során sem.”⁴⁵

5. A galaták, a gyülekezet tagjai, kifejezetten pogányok, erről szólnak a köv. versek: Gal 4,8; 5,2; 6,12. *Ellenérv:* „A dél-galáciai gyülekezetekben voltak szépszámmal zsidó-keresztények is.”⁴⁶

6. A Gal 4,13-ban Pál ezt írja: *Hiszen tudjátok, hogy első alkalommal testi erőtlenségemben hirdettem nektek az evangéliumot.* Ez arra utal, hogy Pál már előzőleg járt egyszer a gyülekezetben. Az összefüggésből azonban „azt következtethetjük, hogy itt mégis két ottani időzése közül az elsőről beszél Pál.”⁴⁷

³⁸ Pokorný, P.: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Vyšehrad, Praha 1993, 177.

³⁹ Ravasz László: *i. m.* 24.

⁴⁰ Budai Gergely – Herczeg Pál: *i. m.* 43.

⁴¹ Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés* 241.

⁴² Budai Gergely – Herczeg Pál: *i. m.* 43.

⁴³ Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés* 241.

⁴⁴ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 96.

⁴⁵ Uo. 97.

⁴⁶ Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés* 241.

⁴⁷ Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi bevezetés*. (Szerk. Szathmáry Sándor.) Lux, Budapest 2000, 239. Idézi Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 97.

7. A levélből érezhető, hogy a gyülekezetek egységesek. „A déli részen csak nehéz feltételezni, hogy különböző jellegű vidékeken annyira egységes gyülekezetek lennének.”⁴⁸

8. A Gal 1,21-ben Pál arról ír, hogy miután találkozott az apostolokkal Jeruzsálemben, elment Szíria és Cilícia vidékére. Ha Galácia tartomány déli részére írta volna a levelet, ahol első misszió útján járt, „valószínűtlen, hogy ne fűzte volna hozzá: *hozzátok.*”⁴⁹

9. Az ApCsel 16,6 és a Gal 4,13 alapján Pál apostol a második missziós útján alapította a galáciai gyülekezeteket.⁵⁰

10. Az ApCsel 16,6-ban az olvasható, hogy „Pál és kísérete *átment Frígia és Galácia földjén.* Mivel Frígia nyugatra van Galáciától, ebből a sorrendből arra lehet következtetni, hogy a két terület határvidékén igyekeztek Bitúnia irányába. Az ApCsel 18,23-ban azonban fordított a sorrend. Harmadik missziós útja elején az apostol Anthiokhiából indul ki és *egymás után végigjárta Galácia vidékét és Frígiát.* Itt Galácia mindkét esetben vidéket jelent, tehát nem tartomány.”⁵¹

11. Az ApCsel észak-galáciai misszióról való hallgatását a könyv hézagosságával lehet megmagyarázni.⁵² Farkasfalvynak is az a nézete, hogy az ApCsel hézagos ismereteket közöl az észak-galáciai missziós útról, és azzal érvel, hogy ott valami kellemetlen esemény történhetett, ami

„Lukács idejében már a múlté volt, de nem annyira távoli múlté, hogy Lukács – ha tudott is róla – tanácsosnak láthatta az egész Egyház előtt nem kitergetni. Mindenesetre a levél egyértelműen jelzi, hogy az apostol működése itt komoly akadályokba ütközött.”⁵³

Az észak-galáciai elmélet hívei úgy vélekednek Pál apostol ellenfeleiről, hogy a judaisták között hellenista zsidók és zsidó prozeliták, illetve farizeusokból lett keresztyének is lehettek,⁵⁴ akik bemerészkedtek a tartomány északi területeire is, és minden áron meg akarták győzni a galátákat, hogy

„a tökéletes evangéliumhoz a törvény is hozzá tartozik, ezért kell a galáciai keresztyéneknek is körülmetélkedniük (Gal 5,2; 6,12), a zsidó naptár szerint kell az ünnepeket megtartaniuk (Gal 4,10), a tisztálkodásról és az étellekről szóló előírásokat be kell tartaniuk (Gal 2,11–21). Csak az számít igaznak Isten előtt, aki fel tudja mutatni a törvény által előírt cselekedeteket.”⁵⁵

Az ellenfelek lehetnek esetleg a pogány pythagoreus aszketizmus képviselői is. Erre utal a Gal 4,3,9: *Így mi is, amikor kiskorúak voltunk, a világ elemei alá voltunk vetve szolgáskodásra. [...] Most azonban, miután megismertétek Istent, vagy még inkább: Isten ismert meg titeket, hogyan térhettek vissza ismét az erőtlén és szegény elemekhez, és hogyan akartok újból szolgájukká lenni?*

⁴⁸ Gábris, K.: *i. m.* 15. Idézi Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 97.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Vö. Ravasz László: *i. m.* 24.

⁵¹ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 97.

⁵² Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés* 241.

⁵³ Farkasfalvy Dénes: *Bevezetés az Újszövetségbe.* Szent István Társulat, Budapest 1995 – <http://www.ppek.hu/k436.htm>

⁵⁴ Vö. Ravasz László: *i. m.* 24.

⁵⁵ Vö. Ábel, F.: *i. m.* 139.

Az előbbieken említett *elemek* nagy hasonlóságot mutatnak Kol 2,16–23-mal. A Kolossébeliekhez írt levéllel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a kifejezés vajon a Gal 4,3 (és 9)-ből került-e bele, és hogy a kérdéses igevers vajon a galaták keresztyén-ség előtti állapotára vonatkozna-e? Ezt a feltételezést el is fogadhatnánk, mert a hellenista korban nagy szerepet tulajdonítottak a *világ elemeinek*. A pogány kelta leszármazottak pedig igenis visszatérhettek a *világ elemeinek* rabszolgaságához. Pál megértő és jól látja az előállt új helyzetet, hiszen a levél alapján teljesen azonosul a galatákkal, akiket meg tudtak szédíteni a hamis testvérek. A sorok között kiérezhető a pythagoreus jellegű aszkétikus praktika is, amely – úgymond – megtisztítva emeli fel a lelket az elemek közül.⁵⁶

Gal 6,13–14-ben a *világ* felcserélhető a *törvényre*: *Mert akik körülmetélkednek, maguk sem tartják meg a törvényt, hanem azért akarják a ti körülmetéléseteket, hogy a ti testetekkel dicsekedhessenek. En azonban nem kívánok mással dicsekedni, mint a mi Urunk Jézus Krisztus keresztyével, aki által keresztre feszítettett számomra a világ, és én is világ számára.* Itt viszont a *világ elemei* mellett még zsidó behatás is érvényesül.

Henry Vollam Morton érveléseiből kiindulva arra törekedtünk, hogy bemutassuk a Galatákhöz írt levél címzettjeinek problematikájával foglalkozó kutatók érveit. A címzettek kiléte még mindig bizonytalan.

A kutatók mindkét tábora még mindig gyarapszik. Az utóbbi években viszont úgy tűnik, hogy az „észak-galáciai elmélet” hívei meggyőzőbb érveket sorakoztatnak fel. Bándy György így ír erről:

„Meglátásom szerint van még egy érv, amely nincs eléggé figyelembe véve: tartalmát tekintve a Galatákhöz írt levél mintegy »előtanulmánya« a Római levélnek. Mindkét levélben a hitből való megigazulás a fő téma. Pál ugyanarról írt elvi alapon a rómaiaknak, amiről a galatáknak egy konkrét veszély miatt írt. Elképzelhető tehát, hogy a két levél keletkezésének ideje közel esik egymáshoz abban az időszakban, amikor Pált ez a kérdés intenzíven foglalkoztatta.”⁵⁷

A fentiek alapján Pál apostol Galatákhöz írt levele 55 táján keletkezhetett, minden valószínűség szerint a harmadik missziós út során.

A galatákhöz írt levél aktualitása

Nem szabad megfeledkeznünk a Galatákhöz írt levél aktualitásáról sem. Mi is éppen olyan multikulturális társadalomban élünk, akárcsak a Római Birodalom tartományainak lakói Pál apostol idejében. Az Európai Unió a Római Birodalom párhuzama, az egyes tagországok pedig az ókori tartományok megfelelői. Szlovákiában az idegen kultúrák vallásai nincsenek olyan nagymértékben jelen, mint pl. Nyugat-Európában (Németországban és Franciaországban az iszlám).

A hajdani juadista tévtanítók helyett manapság inkább a különféle szekták tagjai jelentkeznek. Ahogy az ókorban az őskeresztyéneket, napjainkban minket is éppen úgy akarnak meggyőzni saját igazukról, hogy csak az ő hitük szerint lehet üdvözülni. Minket is el akarnak téríteni az egyetlen evangéliumtól. Holott Pál megírta: *Tudtokokra adom testvéreim, hogy az evangélium, amelyet én hirdettem, nem embertől származik, mert én nem embertől vettem, nem is tanítottak rá, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kaptam.* (Gal 1,11–12)

⁵⁶ Vö. Schweizer, E.: *i. m.* 91–92.

⁵⁷ Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe* 99.

Ez az evangélium pedig tőlünk, keresztyénektől a krisztusi értékrend szerinti életvitelt követeli meg. Vegyük komolyan az apostol intését: *De azért vigyázz magadra, hogy kísértésbe ne essél. Egymás terbét hordozzátok: és így töltsétek be a Krisztus törvényét. [...] A jó cselekvésében pedig ne fáradjunk el, mert a maga idejében aratunk majd, ha meg nem lankadunk. Ezért hát, míg időnk van, tegyünk jót mindenkivel, leginkább pedig azokkal, akik testvéreink a hitben.* (Gal 6,1b–2.9–10)

Felhasznált irodalom

- Ábel, F.: *Úvod do Novej zmluvy*. Vyadavateľstvo Uiverzita Komenského, Bratislava 2009.
- Bándy György: *Bevezetés az Újszövetségbe*. Selye János Egyetem, Komárom 2008.
- Bándy György: *A Galatákhoz írt levél magyarázata*. Selye János Egyetem, Komárom 2010.
- Budai Gergely – Herczeg Pál: *Az Újszövetség története*. Harmadik kiadás. Kálvin Kiadó, Budapest 1994.
- Farkasfalvy Dénes: *Bevezetés az Újszövetségbe*. Szent István Társulat, Budapest 1995. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: <http://www.ppek.hu/k436.htm>. (Az elektronikus kiadás a szerző engedélyével készült. A könyv szövegét Pozsonyi Gábor vitte számítógépbe.)
- Gábris, K.: *List apoštola Pavla Galatským*. Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1950.
- Martin Hengel: *Die Zeloten. Untersuchungen zur Jüdischen Freiheitsbewegungen in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr.* Leiden/Köln 1961.
- Morton, H. V.: *Pál apostol nyomában*. Fordította: Dr. Manno Sándorné, szül. Kilián Magdolna. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1986.
- Pokorný, P.: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Vyšehrad, Praha 1993.
- Ravasz László: *Az Újszövetség magyarázata*. II. kötet. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1991.
- Schenke, H. M. – Fischer, K. M.: *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments*. Band I. EVA, Berlin 1978.
- Schweizer, E.: *Teológiai bevezetés az Újszövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest 2004.
- Tichý, L.: *Úvod do Nového zákona*. MCM, Olomouc 1992.
- Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*. Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 2000.
- Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi bevezetés*. (Szerk. Szathmáry Sándor.) Lux, Budapest 2000.
- Vos, H. F.: *Archeology in Bible lands*. The Moody Bible Institute of Chicago, 1977. www.ujexodus.hu/index.php?cikk=732
- H. V. Morton. <http://hvmorton.yolasite.com/>
- Journalist and Travel Writer*. H. V. Morton. <http://www.tameside.gov.uk/blueplaque/hvmorton>